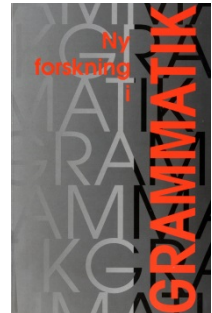

Ny Forskning i Grammatik

Titel: Modalverbernes semantiske system i gammeldansk
Forfatter: Rie Obe
Kilde: Ny Forskning i Grammatik 18, 2011, s. 249-266
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2011

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Modalverbernes semantiske system i gammeldansk

Rie Obe

1. Indledning

Modalverbernes semantiske system i moderne dansk er bearbejdet af forskellige forskere (fx Boye 2001, 2005, Brandt 1999, Davidsen-Nielsen 1990 og Hansen & Heltoft (2011), m.fl.), mens der kun er offentliggjort få studier i modalverbernes semantiske system i gammeldansk. Anders Bjerrum har i sine to grammatikker (1966 og 1967) arbejdet med modalverbernes semantiske system i ældre gammeldansk, især med de middelalderlige lovtekster, *Skånske Lov* (ca. 1250), *De sjællandske Love* (ca. 1300) og *Jyske Lov* (ca. 1300). I denne artikel vil jeg tage hans system som udgangspunkt, og sammenligne det med modalverbernes semantiske system i de andre gammeldanske tekster, *Lucidarius* (håndskriftet selv er fra medio 1400-tallet) og *Sjælens Trøst* (ca. 1425) og *Karl Magnus' Krønike* (primært fra 1480 og 1534).

Lucidarius er en religiøs tekst og tager form af en katekismus, en dialog med spørgsmål fra en discipel og svar fra en mester. Selv om håndskriften er fra midten af 1400-tallet, siges det at det er sandsynligt at den bevarede håndskrift er en afskrift af en ældre tekst fra ca. 1350, og det fremgår af sprogformen og tankegangen i den bevarede håndskrift (Dahlerup: 487). *Sjælens Trøst* (herefter Sjt) er også en religiøs tekst, men den har snarere karakter af en samling af opbyggelige historier der skal illustrere de ti bud. *Karl Magnus' Krønike* (herefter KMK) er en ridderroman. Jeg har primært samlet eksempler i teksten fra 1480 og 1534, fordi teksten fra 1508 inkluderer en del lakuner. Men i denne artikel vil jeg kun anvende eksemplerne i KMK (1480).

Disse tre gammeldanske teksters kontekster er forskellige fra lovteksternes på den måde at konteksten i lovteksterne tit er begrænset, sådan at modalverberne angiver at man er forpligtet til at gøre noget eller man

har forbud mod at gøre noget. Således fokuserer jeg i denne artikel på hvordan modalverbernes semantiske system i de tre gammeldanske tekster afviger fra Bjerrums system.

Nu vil jeg først gennemgå Bjerrums system, og herefter beskriver jeg hvordan modalverbernes semantiske system er konstrueret; senere vil jeg gennemgå eksemplerne i de tre gammeldanske tekster, *Lucidarius*, *Sjælens Trøst* og *Karl Magnus' Krønike*, og til sidst vil jeg opsummere forskellen på modalverbernes semantiske system i henholdsvis Bjerrums system og mine tre tekster.

2. Bjerrums system

2.1. Konjunktiv og modalverber

I sine to grammatikker nævner Bjerrum forholdet mellem konjunktiv og modalverber, især *ma* og *scal*:

Konjunktiv anvendes altså både om pligt og tilladelse. Vil man skelne mellem pligt og tilladelse, anvender man modalverberne *scal* og *ma* i indikativ. (Bjerrum 1966: 58)

Vil man præcisere, om der er tale om krav eller om tilladelse, anvender man modalverberne plus infinitiv. (Bjerrum 1967: 57)

Af de to bemærkninger om *scal* og *ma* fremgår det at de to modalverber betydningsmæssigt vedrører det område som ellers de konjunktiviske sætninger udtrykker, dvs. **pligt (nødvendighed)** og **tilladelse (mulighed)**. F.eks. kan de to følgende konjunktiviske sætninger

- (1) *tha bote twa øra* 'da skal han bøde to øre' (Bjerrum 1966: 58)¹
- (2) *grauī vp ræf ... oc nyti væl* 'da må han grave ræven op og benytte den vel' (*ibid.*)

anvendes til at udtrykke både pligt og tilladelse. Men man kan skelne mellem pligt (nødvendighed) og tilladelse (mulighed) ved at anvende to forskellige tegn (*scal* og *ma*),

---

1. Eksemplerne fra Bjerrums grammatikker er citeret sammen med hans oversættelser på moderne dansk.

- (3) tha **scal** han gangæ til ær kunæn weriænde ær ‘da skal han, som er konens værge, træde frem’ (Bjerrum 1967: 57)
- (4) tha **ma** han af faræ mæth sin houæth lot ‘da har han lov til at drage bort med sin hovedlod’ (*ibid.*)

Forholdet mellem konjunktiv og modalverber (*scal* og *ma*) kan opsummeres på følgende måde:

Betydning	Bøjningsform	Modalverber
pligt	konjunktiv	scal
tilladelse		ma

Figur 1: Forholdet mellem konjunktiv og modalverber hos Bjerrum (1966)

Af denne semantiske situation kan man gå ud fra at *scal* og *ma* i de tre lovttekster i gammeldansk danner et lukket tegnsystem som handler om et grammatisk indhold, som i dette tilfælde beskrives som modsætningen mellem **pligt (nødvendighed)** og **tilladelse (mulighed)**.² Med andre ord kan man sige at *scal* og *ma* i gammeldansk kan være grammatikaliseret på den måde at de to modalverber vedrører et grammatisk indhold som ellers har været udtrykt af konjunktivsformen.³

2.2. Modalverberne i Skånske Lov

Bjerrum (1966: 53) skriver også om modalverbernes system i Skånske Lov, “Systemet af modalverber er fattigere end i mod. dansk. (*ibid.*)”, og påpeger modalverbet *kunnæs* meget få forekomster i Skånske Lov og dets specielle betydninger:

På verbet kunne findes kun eet ex: *æn biutha the æy bõtær. oc varther ænnar man dræpin. tha bõtes han sum før ær mælt. oc kunni sic sialfuær yfuir. at the buthi æy bõter* ‘og de kan bebrejde sig selv, at de bød ej bøder’; kunna betyder på oldn. “kende, forstå sig på, kunne uden-

2. Om et grammatisk paradigme henvises til Christensen (2007: Kap.2), GDS (2011), Heltoft (1996).

3. I denne artikel vil jeg blot nævne at modalverber såsom *scal* og *ma* kan være grammatikaliseret i gammeldansk, og derfor diskuterer jeg ikke videre om hvad grammatikaliseringen drejer sig om i forbindelse med udviklingen i modalverbernes betydninger.

ad” og desuden “kunne, formå”, især om åndelig evne. Ordet har altså en meget mere speciel betydning end i mod. dansk. (*ibid.*)

Af citatet kan man formode at Bjerrum i sammenligning med moderne dansk ikke betragter *kunna* som modalverb, i det mindste ikke som et leksem der danner et kernesystem i modalverberne i lovtjekterne. Om *vil* nævner han ret enkelt “*vil betyder omtrent det samme som i mod. dansk. (ibid.)*”, og beskrivelsen er ikke tilstrækkelig til at finde ud af hans holdning til *vil* som modalverb. Om *scal* og *ma* skriver han følgende:

scals svarer til både *skal* (om forpligtelse), *bør* (om spec. etisk pligt) og *må* i betydningen ‘muss’ (om nødvendighed); der kan altså ikke ved hjælp af de glde. modalverber drages noget skel mellem ‘pligt’ og ‘nødvendighed’. *ma* svarer til både *må* i betydning ‘har lov til, darf’ (om tilladelse) og *kan* (om mulighed); der kan altså heller ikke ved hjælp af de glde. modalverber drages noget skel mellem ‘tilladelse’ og ‘mulighed’ (*ibid.*).

Som det fremgår af citatet, mener Bjerrum at *scal* kan anvendes til at udtrykke både “pligt” og “nødvendighed”, og at *ma* kan anvendes til at udtrykke både “tilladelse” og “mulighed”. Han betragter *scal* og *ma* som centrale verber som danner modalverbernes system i de tre lovtjekter.⁴ Hans beskrivelse vil jeg stille op på følgende måde:

ma (mulighed)	ma (tilladelse)
scal (nødvendighed)	scal (pligt)

Figur 2: Modalverbernes semantiske system hos Bjerrum (1966)

4. I Bjerrum (1967) fokuserer han kun på de punkter der afviger fra beskrivelsen af Skånske Lov. Da der ikke i Bjerrum (1967) inkluderes nogen beskrivelser af modalverbernes semantiske system, har jeg regnet med at modalverbernes semantiske system i De sjællandske Love og Jyske Lov viser det samme billede som i Skånske Lov. Og derfor vil jeg ikke i denne artikel tage diskussionen om hvor forskelligt modalverbernes semantiske system kan være i hver lovtjekst.

Bjerrums pointe er at man ikke i gammeldansk i modalverberne kan se forskel på om det drejer sig om NØDVENDIGHED eller PLIGT, og at man kan heller ikke i modalverberne se forskel på om det drejer sig om MULIGHED eller TILLADELSE, hvilket godt kan lade sig gøre i moderne dansk. Det kan man f.eks. se ved at sammenligne Figur 2 med Figur 3 (nedenstående), hvor modalverbernes primære semantiske system i moderne dansk findes, sådan som det er præsenteret i *Grammatik over det Danske Sprog* af Hansen & Heltoft (2011: 783-784, og herefter GDS):

kan (mulighed)	må (tilladelse)
må (nødvendighed)	skal (pligt)

Figur 3: Modalverbernes primære semantiske system i moderne dansk (GDS: 783-784)

I næste afsnit vil jeg gennemgå hvordan disse to systemer er konstrueret.

3. Modalverbernes semantiske system

De to ovennævnte systemer for modalverberne i Bjerrum (1966, 1967) og i GDS er konstrueret med 2 modsætningsforhold.

- Modsætningen mellem nødvendighed og mulighed
- Modsætningen mellem intentional modalfaktor og ikke-intentional modalfaktor⁵

Da det første modsætningsforhold er meget velkendt, vil jeg nedenfor koncentrere mig om at beskrive det andet modsætningsforhold (**intentional modalfaktor vs. ikke-intentional modalfaktor**). Det andet modsætningsforhold er oprindeligt diskuteret i Bech (1951), hvor modsætningen betegnes som **kausalitet vs. autonomi**. For at forstå dette modsætningsforhold skal der et andet begreb til som hedder **modalfaktor**.

5. Terminologierne *intentional modalfaktor* og *ikke-intentional modalfaktor* er fra GDS.

3.1. *Modalfaktor*

Begrebet defineres henholdsvis i Bech (1951) og i GDS som:

Unter dem begriffe modalfaktor wollen wir den faktor verstehen, der den inhalt des modalfeldes notwendig macht oder fordert, bzw. ermöglicht oder erlaubt.

(Bech 1951: 7)

Modaliteten kan udgå fra enten en menneskelig bevidsthed (intention) eller en ekstern faktor (en præmis, en årsag, et mål). Vi vil sige at en sådan størrelse sætter nødvendigheden eller muligheden, og vi vil kalde den modalitetens faktor eller modal-faktoren. (GDS: 766)

Modalfaktoren kan således forstås som den størrelse som modaliteten stammer fra.

(5) Mor siger at vi skal gå udenfor (GDS: 766)

I (5) udtrykker modalverbet *skal* morens intention. Modalfaktoren er derfor moren. Det andet modsætningsforhold (kausalitet vs. autonomi / ikke-intentional vs. intentional) handler således om forskellen på modalfaktorens egenskab.

3.2. *Ikke-intentional modalfaktor*

Under betegnelsen ikke-intentional modalfaktor (kausalitet) kan modal-faktoren være **en årsag, et mål eller en præmis** (cf. Bech 1949: 25, 31, Bech 1951: 7 og GDS: 766). I moderne dansk er det karakteristisk for *kan* og *må* (nødvendighed).

(6) Kirsten måtte lave sit hjemmearbejde om, fordi der var for mange fejl. (G: 154)⁶

I (6) er modalfaktoren udtrykt som årsagsbisetning, *fordi der var for mange fejl*.⁷ Dette faktum gør det nødvendigt for Kirsten at lave sit

6. G er en forkortelse af *Grammatikken –håndbog i dansk grammatik for udlændinge*.

7. I eksemplerne under 3.2. og 3.3. har jeg kun valgt de eksempler hvor modalfaktoren er eksplicit. Men jeg må også tilføje at modalfaktoren ikke altid er eksplicit i teksten.

hjemmearbejde om. Der iagttages således et kausalt forhold mellem modalfaktoren og nødvendigheden, dvs. der er et kausalt forhold mellem det at der var for mange fejl, og det at Kirsten blev nødt til at lave sit hjemmearbejde om. Derfor vil jeg kalde den type nødvendighed for **kausalt nødvendighed**.

(7) Jeg kan ikke høre, hvad du siger, fordi du taler så lavt. (G: 216)

I (7) er modalfaktoren også udtrykt som årsagsbisætning, *fordi du taler så lavt*. Dette faktum gør det umuligt for den talende (som siger (7)) at høre hvad den anden siger. Der findes igen et kausalt forhold mellem det at den anden taler lavt, og det at den talende ikke har mulighed til at høre hvad den anden siger. Denne type mulighed vil jeg så kalde for **kausalt mulighed**.

Som Bech (1949: 25, 32) skriver, kan modalfaktoren også være et formål hvis der ikke findes en fast kronologisk relation mellem modalfaktoren og den nødvendighed / mulighed der er for at realisere den bestemte situation som er beskrevet i sætningen (cf. Bech 1949: 26f., 33).⁸

(8) planten må beskæres straks i april, hvis resultatet skal blive optimalt (GDS: 768)

I (8) er modalfaktoren udtrykt eksplicit som betingelsesbisætning, som udtrykker formålet med at beskære planten. Dette formål gør det nødvendigt for vedkommende at beskære planten i april. Her iagttages igen et kausalt forhold mellem modalfaktoren og nødvendigheden.

(9) Desuden kan man leje planter for at skabe mere stemning til fester, receptioner etc. (Korpus DK, 28.03.91)

I (9) står modalfaktoren eksplicit i form af "for + *at*-infinitiv", *for at skabe mere stemning til fester, receptioner etc.* Dette formål giver personen en mulighed for at leje planter. Også her findes der et kausalt forhold mellem modalfaktoren og muligheden.

---

8. Es herrscht prinzipielle Unabhängigkeit von der Zeit, insofern keine feste zeitliche Relation zwischen der Realisation (Existenz, Realität) der Subj. Inf. Präd. und der eines Kausalfaktors besteht. (1949: 25, 32).

3.3. *Intentional modalfaktor*

Når det drejer sig om intentional modalfaktor (autonomi), kan modal-faktoren derimod være **nogens bevidsthed** (Bech 1949: 5-21, Bech 1951: 7, GDS: 766, 781-782). I moderne dansk er det karakteristisk for modalverbernes deontiske varianter.

- (10) Man skal vaske hænder, før man spiser. (G: 45)
- (11) Man må gerne gå på græsset i parken. (G: 154)
- (12) I skal rydde op nu, børn! (G: 148)
- (13) Du må godt låne min cykel. (G: 146)

I (10) – (13) kan modalfaktoren være en slags regel eller norm, eller en konvention, dvs. en nødvendighed (pligt) eller en mulighed (tilladelse) stammer fra en slags regel eller norm, eller en konvention, men modalfaktoren kan også være den talende, dvs. pligten eller tilladelsen kommer fra den talende. Således kan man sige, at modalfaktoren ved disse modalverber er nogens bevidsthed.

3.4. *Forskellen mellem Bjerrums system og GDS' system*

Når man ser på de to modsætningsforhold jeg lige har gennemgået, i forhold til modalverberne i Bjerrums system og GDS' system, kan man illustrere det som følger:

	ikke-intentional modalfaktor	intentional modalfaktor
mulighed	ma (<i>kausal mulighed</i>)	ma (<i>tilladelse</i>)
nødvendighed	scal (<i>kausal nødvendighed</i>)	scal (<i>pligt</i>)

Figur 4: Modalverbernes semantiske system hos Bjerrum (1966)

	ikke-intentional modalfaktor	intentional modalfaktor
mulighed	kan (<i>kausal mulighed</i>)	må (<i>tilladelse</i>)
nødvendighed	må (<i>kausal nødvendighed</i>)	skal (<i>pligt</i>)

Figur 5: Modalverbernes primære semantiske system i moderne dansk (GDS: 783-784)

Når jeg tager Bjerrums system som udgangspunkt, og sammenligner hans system med systemet i moderne dansk, så er der tale om tre leksemer som modalverbum, *kunna*, *mughu* og *skulu*⁹, og man kan stille to spørgsmål:

- Om *kunna* findes i gammeldansk i betydningen kausal mulighed eller ej
- Om *mughu* findes i gammeldansk i betydningen kausal nødvendighed eller ej

I næste afsnit vil jeg præsentere modalverbernes semantiske system i de tre gammeldanske tekster, og gennemgå eksemplerne for at besvare de to spørgsmål.

4. Modalverbernes semantiske system i *Lucidarius*, Sjt og KMK (1480)

4.1. *Lucidarius*

I *Lucidarius* er der 28 eksempler med *kunna*, 67 eksempler med *mughu* og 126 eksempler med *skulu*. Ved at analysere eksemplerne har jeg stillet deres semantiske system op som følger:

	ikke-intentional modalfaktor	intentional modalfaktor
mulighed	mughu / kunna (kausal mulighed)	mughu (tilladelse)
nødvendighed	skulu (kausal nødvendighed)	skulu (pligt)

Figur 6: Modalverbernes semantiske system i *Lucidarius*

Systemet i *Lucidarius* er anderledes end Bjerrums på det punkt at der findes eksempler med både *mughu* og *kunna* som udtrykker kausal mulighed.

9. Herefter vil jeg anvende disse former *kunna*, *mughu*, *skulu* som betegnelse for hvert modalverbum.

4.1.1. *mughu* (kausal mulighed)

(14) Och wel hun sydhæ neth foræ dywreth tha gangher thet til oc faller paa synæ knæ och leggher sith howith i hennæ skøth oc wordher saa fast at sowæ ath hun **maa** dræwæ thet dywr (Lucidarius: 230)

‘Og når hun vil sidde ned foran dyret, så nærmer det sig og falder på sine knæ og lægger sit hoved i hendes skød og kommer til at sove så fast, at hun **kan** dræbe det dyr.’

(14) står i en kontekst som handler om en enhjørning, og at kun jomfruen kan fange enhjørningen. I (14) er det mest rimeligt at fortolke formuleringen sådan at det faktum at enhjørningen sover fast, gør det muligt for jomfruen at dræbe den. Der kan iagttages et kausalt forhold mellem det at enhjørningen sover fast og det at jomfruen får mulighed for at dræbe den. Således kan *mughu* i (14) fortolkes som kausal mulighed.

4.1.2. *kunna* (kausal mulighed)

(15) Discipulus. Thet ær storth vndher ath thee falk dræpæ hwert annet ey. Magister. The æræ soo lanchth skildhæ ath meth oweruettes bierigh och skowæ oc watn at the **kunnæ** ikkæ kommæ til hwer annet (Lucidarius: 222)

‘D: Det er meget mærkeligt at de folk ikke dræber hinanden.
M: De er skilt så langt ad med store bjerge og skove og vand at de ikke kan komme til hinanden.’

(15) står i en kontekst som handler om forskellige folk der findes i det ukendte land, Indien. Mesteren forklarer om forskellige grupper af folk i Indien. Her er det igen mest rimeligt at fortolke (15) sådan at det faktum at de forskellige grupper af folk er skilt af forskellige ting, gør det umuligt for dem at komme frem til hinanden. Der er også et kausalt forhold mellem det at folk er skilt ad og det at de ikke har mulighed for at komme til hinanden. Således kan *kunna* i (15) fortolkes som kausal mulighed.

4.2. *Sjælens Trøst*

I Sjt er der 71 eksempler med *kunna*, 122 eksempler med *mughu* og 417 eksempler med *skulu*, og modalverbernes semantiske system i Sjt stilles op som følgende:

	ikke-intentional modalfaktor	intentional modalfaktor
mulighed	mughu / kunna (kausal mulighed)	mughu (tilladelse)
nødvendigh- hed	skulu / mughu (kausal nødvendighed)	skulu (pligt)

Figur 7: Modalverbernes semantiske system i SjT

Som det fremgår af skemaet, anvendes både *kunna* og *mughu* for at udtrykke kausal mulighed ligesom i *Lucidarius*. Men systemet i SjT er forskelligt fra det i *Lucidarius* og Bjerrums på den måde at både *mughu* og *skulu* anvendes til at udtrykke kausal nødvendighed.

4.2.1. *mughu* (kausal mulighed)

- (16) tha hørdhe han ena røst af hemelin oc saghdhe. andrea thin bøn hon ær hørdh. sigh honum at han skal swa thvinga sin legema som thw hafvir thvngat thin. tha **ma** han behalda oc hafva rent lifverne. (SjT: 60)
 ‘Så hørte han en stemme fra himlen og den sagde, “Andreas, din bøn, den er hørt. Sig ham, at han også skal tugte sit legeme, ligesom du har tugtet dit. Så kan han beholde og have et rent levned.’

Konteksten handler i (16) om at en gammel mand ikke kan komme af med sit dårlige levned og beder Skt. Andreas om hjælp. Han faster så i fem dage for at Gud vil forbarme sig over den gamle mand. Så hører Skt. Andreas en stemme fra himlen. Stemmen siger, at hvis den gamle mand tugter sit legeme, så kan han have sit rene levned. I (16) er den understregede sætning en ekstern, kausal faktor (=modalfaktor) der gør det muligt for den gamle mand at have sit rene levned. På den måde kan *mughu* i (16) fortolkes som kausal mulighed.

4.2.2. *kunna* (kausal mulighed)

- (17) æn jomfruan var swa vptend mæth thæn hæliandz eld at thænne værlzlige eldin **kunne** hænne ingin skatha giøra (SjT: 17)

‘Men jomfruen var så antændt med den Helligånds ild at den verdslige ild ingen skade kunne gøre hende.’

Konteksten handler om at en konge vil dræbe en kristen jomfru, og kongen lader først sine tjenere slå hende med ris, men hun bliver ikke skadet, og derefter kaster kongen hende ind i et bål. I (17) beskriver den understregede sætning (*jomfruen var så antændt med den Helligånds ild*) en ekstern, kausal modalfaktor der har gjort det umuligt for den verdslige ild at skade jomfruen. Således kan *mughu* i (17) fortolkes som kausal mulighed.

4.2.3. *skulu* (kausal nødvendighed)

(18) kiøpmannin saghdhe at gulbordhit hørdhe honum til, fiskarne swaratho at the hafdhe saalt honum fiska oc inkte gulbordh, Hær af vaxte stor thrætta oc kiif j mællum thøm, Swa at alt landit vm kring kom thær til, oc **skuldo** thøm forliga, æn thæt ændis thær mæth, at siw the visasto vtvaldus af landeno som thæn rættin skuldo finna (SjT: 6)

‘Købmanden sagde, at et forgyldt bord hørte til ham, fiskerne svarede, at de havde solgt ham fisk, men ikke guldbarret. Heraf opstod der en stor trætte og kiv mellem dem, så at hele landet deromkring kom dertil, og skulle forlige dem, men det endte med at de syv viseste som skulle finde den rigtige, blev udvalgt af landet’

(18) står i en kontekst som drejer sig om at et stort skænderi mellem købmanden og fiskeren. De to finder tilfældigt et bord af gyld, og skændes derefter om hvem der skal beholde dette forgyldte bord. Og deres uenighed bliver stor, og så bliver de der bor i landet nødt til at komme og forlige dem. I dette tilfælde betyder *skulu* kausal nødvendighed, fordi der er et kausalt forhold mellem det at uenigheden mellem købmanden og fiskeren er blevet stor, og det at indbyggerne bliver nødt til at komme og forlige dem.

4.2.4. *mughu* (kausal nødvendighed)

(19) han com entidh til hænne oc saghdhe. O thw fula hudh. thænkir thw at thw ær mek nw vnsluppin. jac skal thek hær væl finna. hon giordh cors for sek. tha **matte** diæfolin ryma. (SjT: 32)

‘Han (djæveln) kom engang til hende og sagde, “Åh, du, den fule heks, tænker du, at du nu er undsluppet fra mig? Jeg skal vel finde dig her.” Hun slog kors for sig. Så måtte djæveln rømme.’

(19) står i en kontekst som handler om en kvinde der bor i et kloster, og så kommer djæveln til hende, men hun slår kors for sig, så djæveln bliver nødt til at flygte. I dette tilfælde betyder *mughu* ikke mulighed, men nødvendighed. Og det er kausal nødvendighed, for der må være et kausalt forhold mellem det at hun slår kors for sig, og det at djæveln flygter.

4.3. Karl Magnus' Krønike (1480)

I KMK (1480) er der 94 eksempler med *kunna*, 77 eksempler med *mughu* og 371 eksempler med *skulu*, og modalverbernes semantiske system i KMK (1480) ser således ud:

	ikke-intentional modalfaktor	intentional modalfaktor
mulighed	mughu / kunna (<i>mulighed</i>)	mughu (<i>tilladelse</i>)
nødvendigh- hed	skulu / mughu (<i>nødvendighed</i>)	skulu (<i>pligt</i>)

Figur 8: Modalverbernes semantiske system i KMK (1480)

Systemet i KMK (1480) har stort set givet det samme billede som i Sjt. Ligesom i Sjt er der eksempler med *kunna* som betyder kausal mulighed, og eksempler med *mughu* som betyder kausal nødvendighed.

4.3.1. *mughu* (kausal mulighed)

(20) Færækude swaret hwore **mothæ** han fødhs aff jomffrv wdhen mandz samlende (...) færækude swaret hwore **mothæ** en jomffrv barn føde (KMK (1480): 148)¹⁰

10. (...) i eksemplet viser at jeg har udeladt nogle sætninger som ikke direkte relevante til diskussionen.

‘Ferakude svarede “hvordan kunne han (=Jesus Kristus) fødes af en jomfru uden samleje? (...) Ferakude svarede “hvordan kunne en jomfru føde et barn?”’

(20) er en del af en diskussion mellem Roland, som er kristen, og Ferakude, som er hedensk, om kristendommen. Ferakude stiller Roland to spørgsmål om hvorvidt jomfru Maria fødte Jesus Kristus. Det første *mughu* handler ikke om Jesus Kristus’ egen evne til at blive født af jomfruen, og det andet *mughu* handler heller ikke om jomfruens egen evne til at føde et barn. I begge tilfælde bruger Ferakude et interrogativt pronomen, *hwore* (hvordan), og spørger Roland om en ekstern, kausal faktor der gør det muligt for Jesus Kristus at blive født af jomfruen / for jomfruen at føde et barn. Således kan *mughu* i (20) fortolkes som kausal mulighed.

4.3.2. *kunna* (kausal mulighed)

- (21) Reymer sade jeg hauer en hath meg **kan** ingen see nar han seder pa myth hoffuet (KMK (1480): 274)
 ‘Reymer sagde, “Jeg har en hat. Mig kan ingen see, når den sidder på mit hoved.”’

(21) står i en kontekst som drejer sig om en scene hvor alle Karl Magnus’ mænd fortæller eller praler om hvad de kan, og så er der en som hedder Reymer, der fortæller om sin magiske hat. Her er det også rimeligt at fortolke formuleringen sådan at *kunna* betyder kausal mulighed, fordi der er et kausalt forhold mellem det at Reymer har sin hat på, og det at ingen får mulighed for at se ham.

4.3.3. *skulu* (kausal nødvendighed)

- (22) wdger sade wij wille mannelege wære oss ok hwgge so store hwgh ath hielmænæ ok brønnierne **skulle** reffnæ (KMK (1480): 114)
 ‘Udger (Holger) sagde, “Vi vil væрге os modigt og give så stort et hug, at hjelmene og brynjerne skal revne.”’

(22) står i en kontekst hvor Udger (Holger) kæmper mod de hedenske og fortæller kejseren hvordan han vil kæmpe. Han siger, at han gerne

vil give et stort hug. Det er sådan et stort hug at hjelmene og brynjerne bliver nødt til at revne. I (22) er det nok rimeligt at fortolke *skulu* som kausal nødvendighed, fordi der er et kausalt forhold mellem det at Udger (Holger) giver et stort hug, og det at de hedenskes hjelme og brynjer revner.

4.3.4. *mughu* (kausal nødvendighed)

(23) wdger worde seg mannelege ok slogh xx i hæll aff them tha war han so trøtther at han **mothæ** giffue segh fangen (KMK (1480): 50)

‘Udger (Holger) værgede sig modigt og slog 20 af dem ihjel, så var han så træt at han måtte overgive sig’

(23) står i en kontekst som handler om at Udger (Holger) kæmper alene med hedningerne, og til sidst bliver han så træt, at han bliver nødt til at overgive sig. Her er det også rimeligt at fortolke formuleringen sådan at *mughu* betyder kausal nødvendighed, fordi der er et kausalt forhold mellem det at Holger er træt, og det at han bliver nødt til at overgive sig.

5. Konklusion

På baggrund af ovenstående analyse af eksemplerne i Lucidarius, Sjt og KMK (1480) kan vi nu svare på de to spørgsmål:

- Om *kunna* findes i gammeldansk i betydningen kausal mulighed eller ej
- Om *mughu* findes i gammeldansk i betydningen kausal nødvendighed eller ej

På begge spørgsmål kan vi give et bekræftende svar. *Kunna* kan anvendes for at udtrykke kausal mulighed som i (15), (17) og (21), og *mughu* kan anvendes for at udtrykke kausal nødvendighed som i (19) og (23).

I denne artikel har det været min hensigt at vise at modalverbernes semantiske system hos Bjerrum (1966) ikke er tilstrækkelig til at dække modalverbernes semantiske system i senere gammeldansk

(yngre middeldansk). Jeg har så suppleret systemet ved at undersøge modalverbernes semantiske system i de andre gammeldanske tekster, som ikke er lovtekster. Det har givet os et anderledes billede af systemet, fx. eksistensen af to modalverber (*mughu* og *kunna*) der kan anvendes til at udtrykke kausal mulighed, og eksistensen af to modalverber (*skulu* og *mughu*) der kan anvendes for at udtrykke kausal nødvendighed.

Kilder

- Karl Magnus' Krønike (KMK) = Lindegård Hjorth, P. (1960). *Karl Magnus' Krønike*. København: J.H. Shultz Forlag.
- Lucidarius = Kroon, Sigurd et al. (eds.). (1993). *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century*. Lund: Lund University Press.
- Sjælens Trøst (SjT) = Nielsen, N. (1937). *Sjælens Trøst. (Siæla Trøst)*. København: J.H. Schultz Forlag.

Henvisninger

- Bech, G. (1949). *Das semantische System der Deutschen Modalverba*. TCLC IV. København: Einar Munksgaard.
- Bech, G. (1951). *Grundzüge der semantischen Entwicklungsgeschichte der hochdeutschen Modalverba*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: Historisk-filologiske Meddelelser 32/6. København: Einar Munksgaard.
- Bjerrum, A. (1966). *Grammatik over Skånske Lov efter B74*. København: Gyldendal.
- Bjerrum, A. (1967). *Grammatik over De sjællandske Love efter AM 455 12 Med tillæg om Jyske Lov efter Flensborghåndskriftet*. København: Gyldendal.
- Boye, K. (2001). The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs. *Acta Linguistica Hafniensia* 33. København: C.A. Reitzels Forlag. 19-66.
- Boye, K. (2005). Modality and the concept of force-dynamic potential, i A. Klinge & H.H. Müller (red.) *Modality: studies in form and function*, London: Equinox, 49-80.
- Brandt, S. (1999). *Modal verbs in Danish*. København: C.A. Reitzel.
- Brøndum-Nielsen, J. (1971). *Gammeldansk Grammatik*. bd.7. København: Akademisk Forlag.

- Brøndum-Nielsen, J. (1973). *Gammeldansk Grammatik*. bd.8. København: Akademisk Forlag.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer: en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusssystemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter.
- Dahlerup, P. (1998). *Dansk Litteratur. Middelalder 1: Religiøs litteratur*. København: Gyldendal.
- Davidsen-Nielsen, N. (1990). *Tense and Mood in English. A Comparison with Danish*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- G – Fischer-Hansen, B. & A. Kledal. (1994). *Grammatikken –håndbog i dansk grammatik for udlændinge*. 2. udg., 1. oplag, København: Specialpædagogisk forlag.
- GDS - Hansen, E. & L. Heltoft. (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København & Odense: Dansk Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1996). Paradigmatic structure, word order and grammaticalization, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam: John Benjamins, 469-494.
- KorpusDK – <http://ordnet.dk/korpusdk>

